

ИЧКИ ИШБИЛАРМОНЛИК ТУРИЗМИНИ ТАСНИФ ҚИЛИШ ҲУСУСИЯТЛАРИ

Самиев Сирож Саитович –
“Ипак йўли” туризм халқаро университети
“Туризм бизнесини бошқариш”, факультети декан ўринбосари

Аннотация. Мазкур мақолада Ўзбекистонда коронавирус пандемияси оқибатларини бартараф қилиш шароитида ички ишбилармонлик туризмининг ривожлантиришнинг услубий масалалари кўриб чиқилган. Ҳусусан, ишбилармонлик туризми моҳияти ва унинг тасниф қилишни такомиллаштириш бўйича муаллифнинг таклифлари келтирилган.

Калитли сўзлар: пандемия, туризм, ишбилармонлик туризми, ички ишбилармонлик туризми таснифи.

Аннотация. В данной статье рассматриваются методические вопросы развития внутреннего делового туризма в условиях преодоления последствий коронавирусной пандемии в Узбекистане. В частности, приводятся предложения автора по совершенствованию сущности и классификации делового туризма.

Ключевые слова: пандемия, туризм, деловой туризм, классификация внутреннего делового туризма.

Abstract. This article discusses the methodological issues of the development of domestic business tourism in the context of overcoming the consequences of the coronavirus pandemic in Uzbekistan. In particular, the author offers suggestions for improving the nature and classification of business tourism.

Keywords: pandemic, tourism, business tourism, classification of domestic business tourism.

Кириш. Маълумки, COVID-19 коронавирус пандемияси дунё мамлакатларида соғлиқни сақлаш тизими учун катта синов бўлиши билан биргаликда иқтисодиёт соҳалари ва тармоқларига ҳам кучли зарба берган. Бугунги кунда бутун жаҳон бўйича иқтисодий йўқотишлар 9-10 трлн.АҚШ доллари атрофида баҳоланмоқда.

Иқтисодиётнинг хизмат кўрсатиш билан боғлиқ тармоқларда стагнация ҳолатлари кузатилаётган. Туризм энг кўп зарар кўрган тармоқлардан ҳисобланади. Жаҳон туризм ташкилоти маълумотларига кўра, 2020 йил якунлари бўйича халқаро саёҳатлар 89 фоизга, иш ўринлари 74 миллионга қисқариши, соҳадаги жами йўқотишлар 800 миллиард долларни ташкил этиши кутилмоқда[1].

Коронавируснинг чекиниши туризм соҳасини жонлантириш масаласининг долзарблигини оширмоқда. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев туризмнинг қарийб 400 минг иш ўринларини яратиш имкониятларини ҳисобга олган ҳолда соҳани ривожлантириш заурати тўғрисида бир неча бор таъкидлаб келмоқда. Туристлик фирмалар ва меҳмонхоналарга давлат томонидан субсидия ва имтиёзлар ажратиш, кўрилган зарарнинг бир қисmini қоплаш чоралари ишлаб чиқилмоқда. Жумладан, 1 минг 750 та субъектга мол-мулк, ер ва ижтимоий солиқлардан 60 миллиард сўмга яқин имтиёз тақдим этилди[1].

Туризм соҳасини жонлантиришнинг бугунги кундаги энг истиқболли йўналиши бу ички туризм имкониятлардан кенг фойдаланиш. Ички туризмнинг кўп қирралигини ҳисобга олсак, бу йўналиш туристик фаолиятни янгидан шакллантиришни тақозо қилади.

Ишбилармонлик туризмнинг умумий таснифида ташриф буюрадиган мамлакатга қараб ташқи ва ички ишбилармонлик туризми ажратилади. Ташқи ишбилармонлик туризм фуқароларнинг бошқа давлатга чиқиши билан боғлиқ бўлади, яъни турли расмий масалаларни тақозо қилади.

Ички ишбилармонлик туризми бир мамлакат фуқароларнинг ўз давлати чегарасида саёҳатга чивилини англатади.

Дунёда коронавирус пандемиясининг салбий оқибатларидан бири бўлиб ташқи ишбилармонлик туризмнинг кескин камайиши ҳисобланади. Маълум сабабларга кўра бизнес бўйича шериклар ўртасидаги барча масала ва муаммолар масофавий тарзда ҳал этилиши кўзда тутилмоқда.

Шу вазиятда ички ишбилармонлик туризмнинг имкониятларини кенгайтириш ва уни ривожлантириш истиқболлари юқори баҳоланади.

Мавзуга оид адабиётларнинг таҳлили.

Ички ишбилармонлик туризмининг ривожлантириш учун унинг илмий-методологик жиҳатдан асослаш зарур деб ҳисоблаймиз. Ишбилармонлик туризмнинг ижтимоий-иқтисодий илдишлари, эҳтиёжлари ва манфаатларини тадқиқ қилиш жаҳон олимларининг диққат марказида бўлиб қолмоқда.

И.В. Зорин ва В.А. Квартальновлар ишбилармонлик туризмининг “даромад олмаган ҳолда хизмат мақсадларида вақтинчалик хизмат сифатлари ва саёҳатларда бўлиш, шу жумладан анжуман, конгресс ва хоказоларда иштирок этиш” деб таърифлайдилар [2].

Балабанов И.Т. ва Балабанов А.И. ушбу атамани “бизнесменларнинг иш юзасидан саёҳатда бўлиши” деб изоҳлайдилар [3].

Смирнова О.А. томонидан берилган таъриф қуйидагича: Ишбилармонлик туризми – бу иш вақтида инсонларнинг ҳаракатланиши ва жойини ўзгартириши вақтида вужудга келадиган муносабатлар ва ходисалар мажмуасидир. Одатий яшаш ва ишлаш жойидан фарқли ўлароқ бу ҳаракатланишнинг асосий мотивацияси турли ишчи учрашувлар, конгресслар, анжуманлар, кўргазмалар, ярмаркалар инсентив-тадбирларда қатнашишдан иборат [4].

И.А.Цацулинанинг фикрича “ишбилармонлик туризми ишбилармонлик коммуникацияларни, ахборот ва технологияларни алмашишни, янги шериклар ва бозорларни излаш, PR-тадбирлар, персонални ўқитиш ва корпоратив маданиятни ривожлантиришни ўз ичига олади” [5].

А.Н. Елизаров ишбилармонлик туризмга таъриф берар экан, уни ташкилот ёки шахснинг касбий мақсадларида амалга ошириладиган ишбилармонлик саёҳатлар вақтида вужудга келадиган иқтисодий, ташкилий ва ижтимоий муносабатлар тизими сифатида қарашни таклиф қилган [6].

Роб Дэвидсон “бизнес саёҳат” ва “бизнес туризм” орасидаги фарқларни аниқлаштириб берган ҳолда уларнинг ҳар хил мазмунига эътиборни қаратади. Унинг фикрича бизнес саёҳат икки турга ажратилади: шахсий (индивидуал) бизнесга оид саёҳатлар ва бизнес туризм. Шахсий бизнесга оид саёҳатлар таклифларни кириштириш, маслаҳатлар алмашиш, тадқиқот, юзма-юз мулоқот мақсадларини ўз ичига олади. Бизнес

туризм эса жамоавий учрашувлар, инсентив-саёҳат ва бошқалардан иборат бўлади [7].

Тадқиқот методологияси. Юқоридаги таърифларда ишбилармонлик туризмнинг бугунги кун хусусиятларини акс эттирмаган айрим жиҳатларини кўриш мумкин. Биринчидан атамада “ишбилармонлик” сўзининг тор маънода талқин қилиниши таъкидлаш зарур. Олимлар ишбилармонлик туризмнинг фақат уюшган, ташкиллаштирилган турларига урғу берганлар. Иккинчидан, ишбилармонлик туризми таърифларида асосан туризм субъектларининг манфаатлари ва дунёқарашлари акс эттирилган, модомики бу турдаги туризмда саёҳатчининг мақсадлари ва олдига қўйилган вазифалари асос бўлиши лозим. Бундан ташқари, бизнес субъектларининг хилма-хиллиги ва ишбилармонлик муҳитининг ўзига хослиги атамаларда ёритилмаган деб ҳисоблаймиз.

Шу муносабат билан бизнинг таърифимизда ишбилармонлик туризми –хўжалик субъектлари вакиллари, тадбиркорлар ва жисмоний шахсларнинг ишбилармонлик манфаатларини кўзлаб бошқа ҳудудларга саёҳат қилиши ва у ерда аниқ белгиланган вазифаларни бажаришидир.

Тадқиқот методологияси. Ички ишбилармонлик туризмни чуқур ўрганиш учун унинг ҳақиқий ҳажмларини аниқлаш катта аҳамиятга эга. Бизнес юритиш мақсадлари ва турларининг хилма-хиллиги ишбилармонлик туризмни таснифлашни такомиллаштириш заруратини вужудга келтиради. Самарқанд шаҳрига турли вилоятлардан ташриф буюрган меҳмонларнинг фикрини ўрганиш натижасида бизлар ички ишбилармонлик туризмнинг қуйидаги таснифини таклиф қиламиз (1-жадвал).

1-жадвал

Ички ишбилармонлик туризмнинг таснифи*

Т/р	Тасниф белгиси	Туризм турлари
1	Мақсади бўйича	Тадбирларда иштирок этиш; Музокалар олиб бориш; Функционал вазифалар доирасида; Вакиллик мажбуриятлари; Бошқа мақсадлар
2	Мазмуни бўйича	Хизмат сафари; Ташкиллаштирилган ташриф; Ташаббускор ташриф
3	Туризм субъекти бўйича	Йирик корхоналар; Ўрта ва кичик бизнес; Хусусий тадбиркор; Жисмоний шахс
4	Шакли бўйича	Расмий ташриф; Норасмий ташриф
5	Иштирокчилар сони бўйича	Якка тартибдаги; Жамоавий
6	Амалга ошириш шакли бўйича	Ташкиллаштирилган; Ташкиллаштирилмаган
7	Мақоми бўйича	Юқори даражали тадбир; Оддий расмийлаштирилган тадбир; Расмий тадбир мақомига эга бўлмаган тадбир

*- тасниф муаллиф томонидан шахсий тадқиқот натижалари бўйича тузилган.

Туризмнинг мақсади деганда бизлар саёҳатни вужудга келтириш сабабаларини кўзда тутганмиз. Тадбирларда иштирок этиш деганда иккинчи томоннинг таклифи билан расмий тадбирда иштирок этиш учун саёҳатга чи-

қиш тушунилади. Музокалар олиб бориш мақсади бизнес-шериклар билан танишиш, хужжатларни тайёрлаш ёки имзолаш учун ташкил этилган саёҳат тушунилади. Функционал вазифалар доирасидаги ташрифлар эгаллаб

турган лавозим билан бевосита боғлиқ бўлган саёҳатни тушунамиз. Вакиллик мажбуриятлари бўйича туризмда маълум шахсни кузатиб бориш ёки корхонанинг вакили сифатида саёҳат қилиш тушунилади. Бошқа мақсадлар қаторига бизлар ишбилармонлик туризмнинг юқоридаги турларига кирмаган барча саёҳатларни киритганмиз.

Ишбилармонлик туризмнинг мазмуни бўйича таснифлашда бизлар саёҳатни ким томондан режалаштирилганлигини аниқлаштириганмиз. Хизмат сафарига ўз вазифасини бажариш доирасида ички тартиб қоидаларига асосан саёҳат қилиш тушунилади. Ташкиллаштирилган ташрифларга корхона томонидан уюштирилган саёҳатларни тушунамиз. Ташаббускор ташриф одатда саёҳатга чиққан шахснинг ташаббуси билан амалга оширилади.

Ички ишбилармонлик туризмни субъектлар белгиси бўйича таснифи бизнеснинг ташкилий-ҳуқуқий шаклини аниқлаштиришга қаратилади. Бунда саёҳат қилаётган шахс йирик корхоналар ҳамда ўрта ва кичик бизнес корхоналарининг ходими бўлиши мумкин. Хусусий тадбиркор ҳам ўз бизнесини юритиш учун сафарга чиқади. Таснифнинг яна бир субъекти жисмоний шахс дир, чунки фуқаролар ҳам маълум иқтисодий мақсадни кўзлаб саёҳатга чиқиши мумкин.

Ишбилармонлик туризмни шакли бўйича тасниф этилиши уларни расмий ва норасмий ташрифларга ажратиб беради. Расмий ишбилармонлик туризми бизнес-шериклар томонидан ўзаро келишилган муддатларда ва шаклларда амалга оширилади. Норасмий туризм юритилаётган бизнес бўйича аниқ шерик бўлмаганлигини ёки ташриф дастури келишилмаганлигини англатади.

Иштирокчилар сони бўйича ишбилармонлик туризми якка тартибдаги туризмга, яъни индивидуал дастур бўйича амалга ошириши, ёки жамоавий туризмга, яъни бир неча кишидан иборат гуруҳни қабул қилишни кўзда тутадиган саёҳатларга ажратилади.

Амалга ошириш шакли бўйича ички ишбилармонлик туризми тегишли ташкилотларни жалб қилган ҳолда ташкиллаштирилган бўлиши мумкин. Бунда махсус ташкилотлар ҳақ тўлаш асосида барча тадбирларни ўтказишни ўз зиммасига олади. Ташкиллаштирилмаган туризмда бизнес субъекти саёҳат билан боғлиқ ишларни ўзи ташкил қилади.

Ички ишбилармонлик туризми мақоми бўйича юқори даражали тадбир, оддий расмийлаштирилган тадбир ва расмий тадбир мақомига эга бўлмаган тадбирларга ажратилади. Ушбу тасниф тадбирларнинг маблағларга талаби билан ажратилади. Юқори даражали тадбирлар мақомига кўра аниқ белгиланган тадбирлар ўтказилиши талаб қилади ва харажатлар бўйича биринчи ўринда туради. Оддий расмийлаштирилган туризм маълум тадбирлар ўтказилишини кўзда тутсада, уларнинг ташкил этилишига катта эътибор берилмайди. Расмий бўлмаган ташрифларда қабул қилувчи томон музокараларнинг кенг нишонланишига мойил бўлмайди.

Хулоса ва таклифлар. Ишбилармонлик туризм турларини кенгайтирилган таснифлашнинг бир неча афзалликлари мавжуд:

- Туристик хизматларни кўрсатувчи ҳўжалик субъектларининг хизматлар ассортименти саёҳатчиларнинг эҳтиёжларига мослаштириш;

- Бизнес субъектларининг туризм инфратузилмаси билан алоқларни аниқлаштириш ва мустаҳкамлаш;

- Тадбиркорлар ва хизматчиларга туристик хизмат кўрсатиш статистикасини такомиллаштириш;

- Туризмнинг бошқа турларини ишбилармонлик мақсадлари билан бойитиш ва шу йўл билан бизнес инфратузилмани ривожлантириш.

Бизнинг фикримизча, ишбилармонлик туризмнинг доирасини кенгайтириш туристик хизматлар бозорининг ушбу сегментида ижобий ўзгаришларга сабаб бўлади.

Манба ва адабиётлар рўйхати:

1. Туризм ва давлат активлари соҳаларидаги лойиҳалар тақдимоти ўтказилди. 27 май 2020 йил. Электрон ресурс. <https://president.uz/uz/lists/view/3608>
- 2.Зорин И.В. Энциклопедия туризма / И.В. Зорин, В.А. Квартальнов. – М.: Финансы и статистика, 2004. – С. 272.
- 3.Балабанов И.Т. Экономика туризма / И.Т. Балабанов, А.И. Балабанов. – М.: Финансы и статистика, 2002. – С.25.
- 4.Смирнова О.А. Территориальная структура делового туризма в мире. [Электронный ресурс] / О.А. Смирнова. – Режим доступа: <http://diss.rsl.ru/diss/06/0288/060288034.pdf>.
- 5.Цацулина И.А. Развитие делового туризма в России / И.А. Цацулина// Общество: экономика, политика, право. – 2011. – № 1. – С. 79.
- 6.Елизаров А.Н. Сущность делового туризма как экономической категории Актуальные вопросы экономических наук 2012 № 4 с 274
- 7.R. Davidson, B. Cope: Business Travel: Conferences, Incentive Travel, Exhibitions, Corporate Hospitality and Corporate Travel. Pearson Education Ltd., Edinburg, 2003.